

Szabó Erzsébet

Strukturalizmus

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

A tananyagot Dr. Szabó Erzsébet, a Szegedi Tudományegyetem Germán Filológiai Intézetének adjunktusa készítette a Bevezetés az irodalomtudományba és filológiába című kurzus keretein belül.

A tananyag témája: A strukturalista gondolkodás szemléleti megalapozásának, az irányzat alkalmazási területeinek, valamint az irodalomtudományi strukturalizmus alaptéziseinek és képviselőinek ismertetése. A tananyag célja, hogy a hallgató megismerje az irodalomtudományi strukturalizmus alapfogalmait, betekintést kapjon a strukturalista gondolkodásba és áttekintést nyerjen az iskola meghatározó képviselőinek alapműveiről és alapelgondolásairól.

Olvasási idő: ca. 35 perc

A tanulás javasolt menete: Nézze át a jelen vázlatot, hogy áttekintést nyerjen a teljes tananyagról, végezze el a javasolt feladatokat, majd hallgassa meg a csatolt mp4-fájlokban levő hanganyagot. Ezután tekintse át az itt felsorolt fogalmakat. Végül oldja meg a tanulás eredményességét tesztelő feladatsort.

Tartalom

A strukturalista szemlélet megalapozója: Ferdinand
de Saussure

A nyelvi jel fogalma Saussure szerint

A strukturalista iskola alap gondolata

Claude Lévi-Strauss

Roland Barthes

Irodalom

Záróteszt

A strukturalista szemlélet megalapozója: Ferdinand de Saussure

A strukturalista szemlélet megalapozója **Ferdinand de Saussure**, svájci nyelvész.

A strukturalista szemléletmódot megalapozó műve posztumusz jelent meg 1916-ban *Bevezetés az általános nyelvészetbe* címmel. Saussure megkülönbözteti a langue-t és a parole-t.

A **parole** a beszéd, egy konkrét beszédesemény, egy egyéni nyelvi megnyilvánulás. mindig individuális.

A **langue** a nyelv, amely független az egyéntől, senki sem birtokolja teljesen, az adott társadalom anyanyelvi beszélőiben mentálisan tárolódik– és rendszerjellegű.

Úgy véli, hogy minden beszéd, minden egyes egyéni, konkrét, szubjektív nyelvi megnyilvánulás mögött ott áll a nyelv a szubjektumtól független rendszere. A beszéd a nyelv realizációja.

Saussure szerint a nyelvészet feladata a beszédesemények mögött álló rendszer, a **nyelv vizsgálata**.

Másik fontos tétele az, hogy a nyelvet nem **diakrón**, azaz nem történetileg, hanem **szinkrón**, azaz egy adott állapotában kell vizsgálni. A nyelv ugyanis egy adott időpontban mindig egy zárt és változatlan rendszert alkot, így önmagában is lehet tanulmányozni.

A nyelv alapegysége a jel, ennél fogva a nyelvet **jelrendszerként kell vizsgálni**.

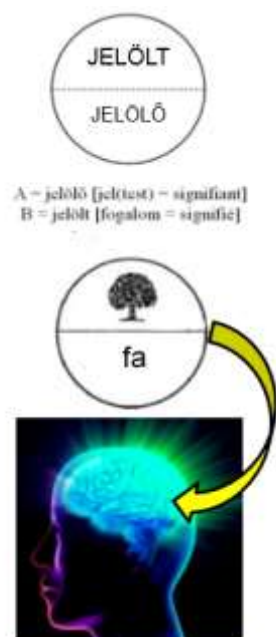
Az nyelvi jel Saussure szerint

Saussure a nyelvi jel fogalmát két elem: a jelölő és a jelölt kombinációjaként határozza meg. Modelljét ezért **bináris modellnek** nevezik.

A jelölő és a jelölt nem konkrét, hanem **pszichikai entitások**, az elmében találhatóak. A jelölő egy hangkép, a jelölt pedig egy fogalom.

A nyelv nem önmagában a jelölő vagy a jelölt, hanem a kettő **kombinációja**. A kulcs gondolat szerint a kettő közötti kapcsolat nem motivált, hanem **arbitráris**, azaz önkényes.

A nyelvi jelek a jelentésüket nem önmagukból, nem a jelölőhöz való természetes viszonyukból nyerik, hanem a rendszeren belül, az adott nyelv viszonyhálójában ruházódnak fel jelentéssel. Minden jel hasonlóságok és különbségek hálójában áll, jelentését a különbségekből nyeri.

A strukturalizmus alapelgondolása

Az emberi kultúra jelenségei (nyelv, irodalmi szövegek, mítoszok, népszokások) az ember természetéből következően rendszerszerűek.

A rendszer domináns a részekhez képest, a rész csak az egészen belül betöltött szerepe alapján definiálható.

A kultúra jelenségeit akkor értjük meg, ha felfedjük a szerkezetüket (struktúrájukat) = elkülönítjük a részeit és megállapítjuk azok egymáshoz való viszonyát. (struktúra= elemek közötti relációk összessége).

Strukturalista irodalomtudomány: „szerkezetan”. Az egyedi irodalmi művek („parole”) mögötti nyelv („langue”), az egyes művészi megnyilvánulás mögött rejlő általános struktúra érdekli.

Claude Lévi-Strauss

Belga születésű francia etnológus, az etnológia megalapítója és a strukturalizmus névadója.

Az **etnológia** feladatát nem a társas ember, az emberi közösség felszíni jelenségeinek a leírásában látja, hanem az egyes leírások mögötti átfogó rendszer érdekli.

Szerinte a **kultúraelemzés olyan mint a nyelvelemzés.**

A felszíni kulturális sokféleség, heterogenitás mögött van egy mélystruktúra, egy rendszer, amely alapelemekből és a közöttük lévő relációkból áll. A kultúraelemzés feladata ennek a mélystruktúrának a feltárása. Vagyis a parole mögött a **langue** megragadása.

Az egyik legfontosabb kutatási területe a mítoszok struktúrájának feltárása.

Úgy véli, hogy a mítoszok alapelemei a **mitémák**. A mitémák a mítoszok parafrázisai, a mondat szintjén helyezkednek el.

A mítoszok strukturalista elemzésének módszerét *A mítoszok strukturális elemzése* (1955) című tanulmányban mutatja be az **Ödipusz** mítosz elemzése segítségével.

Feladat: Elevenítsék fel az Ödipusz mítoszt az alábbi videó segítségével:
<https://www.youtube.com/watch?v=vdvCETkWHXE>

Feladat: Hallgassák meg a csatolt 2-es számú mp4 hangfájlon Lévi-Strauss mítoszelemzésének ismertetését.

Roland Barthes

A francia strukturalizmus másik jelentős képviselője és egyben **az érett strukturalizmus központi alakja Roland Barthes**.

Barthes irodalom- és kultúrkritikus. A **strukturalista szemiológia** kialakítója.

Munkáiban a strukturalista elemzést a nyelvtől eltérő jelrendszerekre is kiterjesztette. Ennek alapját *A szemiológia elemei* című, 1964-ben megjelent írásában fektette le. Itt többek között azt állítja, hogy a nyelv két síkja – a paradigmikus és a szintagmatikus sík a **nyelvtől eltérő jelrendszerekre** is kiterjeszthető.

Például az öltözködés esetében a paradigmikus síkot olyan ruhadarabok alkotják, amelyeket a test ugyanazon pontján hordunk: a főkötőt, a sapkát, a fejkendőt vagy a kalapot; a pólót, a pulóvert és a blúzt stb. A szintagmatikus síkot a kiválasztott és egymással kombinált elemek alkotják, azaz az öltözetben egymás mellé került elemek. Pl. egy kis kalap, egy fodros blúz, egy szivarnadrág, egy körömcipő.

Barthes másik újítása a **konnotáció** fogalmához kapcsolódik, amelyet Louis Hjelmslev dán nyelvészől vesz át.

Barthes továbbfejleszti Saussure jeleméletét: Azt állítja, hogy bizonyos jelentőkhöz (ez az ő terminusa jelölökre) a jelentésen (Barthes terminusa a jelentett) kívül többletjelentés is társul. Erre egy adott szintagmatikus sorban, az adott kontextusban tesznek szert. A jelek ugyanis nem csak a nyelv egészének rendszeréből nyerik a jelentésüket. Hanem abból az egyedi rendszerből is, amelynek a megnyilatkozás erejéig a részei. Egy adott kontextusban egyes jelek a többi jelhez fűződő kapcsolataik révén egyedi jelentésekkel töltődnek fel, Barthes úgy mondja, a jelentésük konnotációt kap.

Barthes szerint „a **társadalom** szüntelenül másodlagos értelmek rendszereit fejleszti ki.” Több írásában elemzi ezeket a másodlagos, általa **mitológiának** nevezett jelentésrendszereket.

Továbbá úgy véli, hogy az irodalom egy **konnotált rendszer**, vagyis olyan rendszer, melynek kifejezéssíkját (azaz a jelentők síkját) egy jelentésrendszer alkotja. A jelölők összekapcsolása (pl. ismétlődések, motívumok segítségével) révén szisztematikusan hoz létre egy a nyelvi rendszerre rátelepedő másodlagos jelentésrendszert. Szinte minden elem része egy művészi jelentésrendszernek is.

Kiegészítő olvasmány: Roland Barthes: *Garbo arca*

Greta Garbo a 20-as, 30-as évek egyik legsikeresebb hollywoodi színésznője. Az „isteni” Garbónak is nevezték.

Barthes két tulajdonságot emelt ki az arc kapcsán.

a) Egyrészt annak **maszkszerűségét**: Úgy véli, hogy a mozi ebben a korai időszakában a nézők még lázas izgatottsággal tekintettek a filmvásznon megjelenő emberi arcra. Ezért különösen feltűnő számára, hogy a Garbo arcára felvitt sűrű hófehér festék mennyire maszkszerűvé teszi a színésznő arcát: „Ez nem egyszerűen kifestett arc, hanem inkább gipszbe öntött, amelyet nem a vonásai, hanem a

felületének színe formál; ezt a vékony, mégis tömör hófehérséget csupán a szempár, a kifejezéstelen és remegő tekintet törí át, amely olyan fekete, mint valamilyen különös gyümölcs húsa.”

Barthes interpretációja szerint ez a maszkszerűség nem valamiféle rejtett titokra utal, hanem az *emberi* arc archetípusára. Garbo egyfajta **plátói embereszményt** testesít meg, amit csak aláhúz az, hogy a „maszkja” szinte nélkülözi a nemi jegyeket, egyszerre férfi és nő.

b) Az arc másik tulajdonsága, hogy ennek az ábrázatnak mégis **van egyéni vonása** is, méghozzá a szemöldök íve és az orrcimpa hajlata: a kettő íve azonos és ez egyedi összefüggést teremt az arc két része között. Amennyire kortalan maszkszerű, annyira egyedi ez a vonás: „Garbo arca azt a tünékeny pillanatot képviseli, amikor a filmművészet az esszenciális szépségből kibontja az egzisztenciális szépséget (az esszenciális szépségből átlép az egzisztenciális szépségbe), amikor az archetípus mindinkább elcsúszik a romlandó arc láttán érzett bűvölet felé, amikor az testiség ragyogása meghajlik a nőiség poézise előtt. Garbo arca valamiféle átmenet az ikonográfia két korszaka között, biztosítva az átjárást a nőktől való félelem világából a bájosan vonzó nők világába.”

Főbb terminusok

langue, parole

a nyelv szinkron, diakron vizsgálata

bináris jelmodell

a strukturalizmus alapfogdolása

mitéma

a strukturalista elemzés (Levi-Strauss)

konnotáció

mitológia (Barthes szerint)

az irodalom mint konnotált rendszer

partitúra

Irodalom

Barthes Roland: *Mitológiák*. Ford. Ádám Péter. Budapest 1983.

Barthes Roland: A divat mint rendszer. Ford. Mihancsik Zsófia. Budapest 1999.

Barthes Roland: S/Z. Ford. Mahler Zoltán. Budapest 1997.

Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Budapest 1997.

Házás Nikoletta: érosz/mítosz/logosz a barthes-i kutatómódszertan jellegzetességei és a kritikai kultúrakutatás. http://real.mtak.hu/100356/1/HN_Barthes_2019.pdf

Lévi-Strauss, Claude: A mítoszok strukturális elemzése. Ford. Miklós Pál. In: Bókay Antal & Vilcsek Béla: A modern irodalomtudomány kialakulása. Budapest 2001. 481-488.

Orosz Magdolna, Bernáth Árpád: Radek Tünde: *Irodalom, irodalomtudomány, irodalmi szövegelemzés*:
Digitális tananyag.
http://germanistik.elte.hu/irodbev/4fejezet.htm#_Toc147040124

Saussure, Ferdinand de: Bevezetés az általános nyelvészetbe. Budapest 1997.

Tanulja meg a főbb szakkifejezéseket. Ezután tekintse át, mit tanult az előadásból és végezze el a csatolt ellenőrző feladatsort az alábbi linken: <https://learningapps.org/17569438>